

Мартинюк Е. І., Никитченко О. Е.

АКСЕЛЕРАЦІЯ ЯК КОНВЕРГЕНТНИЙ ПРОЦЕС В СУЧАСНОМУ РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ

Як ми вже неодноразово нагадували, у 2001 року науково-дослідний центр «Компаративістських досліджень релігії» філософського факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова сформулював як своє головне завдання дослідження сучасних тенденцій в релігійному житті світу. Аналіз цих тенденцій дозволив сформулювати загальну концепцію та вжити відповідну термінологію для подальшого виокремлення та визначення конкретних трендів у релігійному розвої сьогодення під назвою «Конвергентні процеси у релігійному житті другої половини ХХ - початку ХХІ сторіччя». Саме поняття «конвергентні процеси в релігійному житті другої половини ХХ сторіччя» для широкого наукового загалу ми почали вживати ще з середини останнього десятиріччя століття, що вже минуло. (Див. наприклад: [1])

Сама концепція «конвергентні процеси у сучасному релігійному житті», за ці роки набула розголосу в українському релігієзнавчому середовищі та вже вживається задля характеристики сучасного релігійного розвитку не лише у світі в цілому, але й відносно деяких подій у релігійному житті України (Див. наприклад: [2]).

За роки, що минули, зміст визначених тенденцій не змінився, хоча постійно відбуваються деякі зміни в їх значенні, чи то в тому, яке місце вони займають (якщо можна вжити це слово, то й «рейтинг») у повсякденні релігійного життя. Кожен з цих конвергентних процесів відіграє особливу роль у відтворенні сучасної релігійної сфери суспільного буття, тому прискіпливо аналізуючи один з них, ми маємо повсякчас відчувати його зв'язок з іншими. У цьому сенсі ми розглядаємо й «акселерацію».

Також буде слушним зауваження, що усі ці конвергентні процеси не є породженням лише, чи саме релігійного життя, яке взагалі лише в теоретичному сенсі можна вивести за межі усього загалу форм розвитку сучасного суспільства. По-перше, тому що абсолютна більшість населення планети ідентифікує себе як прихильники тієї, чи іншої релігії. Отже віруюча людина, принаймні за кількістю, є головним суб'єктом історії. По-друге, ці тенденції, що ми досліджуємо саме у релігійному житті, і є, безумовно, відповіддю на «виклики» (за А. Тойнбі) суспільного розвитку в цілому.

«Конвергентними процесами» у сучасному розумінні цього терміну можна вважати як ті, що притаманні більш ніж одній релігії, так і ті, що свідчать про тенденції зближення соціальних, доктринальних і організаційних позицій між двома, чи багатьма релігіями. Треба зауважити, що все, що відомо про наявність загального в релігії, те що дозволяє дослідникові аргументувати, що мова іде саме про релігійні явища, продовжує дискутуватись та констатуватись і у наші часи. У статті йдеться лише про акселерацію, але як включену у всі ті процеси, які сформувались, чи найбільш актуалізувались за останні десятиріччя. Це перш за все: актуалізація есхатології, актуалізація соціальних концепцій, американізація, вельтізація, віртуалізація, глобалізація, діалог, екуменічний рух, егосинтонізація, екзотерізація, зростання інклюдізму, консюмерізм, модернізм і постмодернізм, нові релігії, паксізація, приватизація, сучасний релігійний плюралізм, раціоналізація культових дій, ревівалізм, секуляризація, синкретизм, сциєнтизм, уніфікація екстеріорізацій, толерантність, фемінізація, фундаменталізм, харизматизація.

Більшість вищевказаних конвергентних процесів вже багато років досліджуються, добре проаналізовані в літературі, тому у даній статті ми зосередимося лише на деяких аспектах, які мають безпосереднє відношення до теми, що розглядається. Але до початку їх характеристики, зауважимо, що хоча усі вищеназвані процеси мають самодостатній зміст, вони, по-перше, усією своєю сукупністю підтверджують наявність саме конвергенції у релігійному житті цієї доби, по-друге, стимулюють один одного, по-третє, корегують чи мають той, чи інший вплив на інші.

Темою нашої статті, як випливає з її назви, є «акселерація» в сучасному релігійному житті світу.

Акселерація (від лат. *aceleratio* - прискорення) є за сучасними поглядами всебічний процес, що пронизує усі сфери існування та відтворення людини та суспільства. Частіше за все, він характеризує наявність прискорення: у біології- індивідуального розвитку організмів на певній стадії; у медицині, та психології — темпів індивідуального росту і розвитку дітей та підлітків порівняно з попередніми генераціями (прискорення вікового розвитку шляхом зрушення морфогенезу на більш ранні стадії онтогенезу та ін.); у демографії зростання загальної кількості населення земної кулі; у техніці - революційного зсуву новітніх можливостей освоєння світу, та їх розповсюдження у ньому; в історії — перебігу подій та явищ соціуму.

Цей перелік, зрозуміло не є таким, що вичерпано. Він лише демонструє значущість цієї соціальної тенденції для філософської рефлексії. У самих цих сферах, що вище окресленні, є вже багато наукових праць, у яких досліджуються явища, що названі, їх можливі причини та наслідки.

З найбільш відомих вчених, що займаються проблематикою акселерації у сучасній науці з точки зору пов'язаних з цим явищем констант та змін, які відбуваються в суспільстві, тут можна згадати, М. Епштейна, Р. Курцвейла та А. Назаретяна. Безумовно, завдяки всеосяжності акселерації у них є попередники в судженнях щодо прискорення темпів технологічного розвитку сучасного життя та (згадаємо принаймні Ф. Тоффлера, Б. Поршнева, С. Капіцу, та усіх видатних прихильників трансгуманізму) але їх аналіз проявів акселерації та її можливих наслідків у майбутньому заслуговує на нашу особливу увагу, бо торкається безпосередньо сфери нашого дослідження - сучасного релігійного життя. Попри цілковиті актуальності проблеми, що розглядається, наукових праць (на рівні статей та монографій, які було б присвячено саме цим питанням) у сучасній філософії ще не має.

Одним з наслідків медико-психологічної акселерації у сучасному суспільстві є інфантилізм. Безумовно, його появу та розповсюдження не треба зводити лише до проблеми сучасної акселерації підлітків. Аналізуючи дефініції «інфантилізму» у соціально-педагогічній та психологічних науках О. М. Короткова приходять до висновку, що «незважаючи на те, що проблема інфантилізму широко відображена в психологічній та педагогічній літературі, термін «соціальний інфантилізм» не можна вважати достатньо розробленим, хоча останнім часом поняття інфантильності все частіше використовується не тільки як особистісна характеристика, але й у ширшому значенні» [3].

Саме вона вважає, що соціальний інфантилізм «проявляється в прагненні поклати відповідальність за прийняття рішень на інших, зайняти позицію «вічної дитини» і розглядається як недостатня активність особистості» [3].

За думкою М. Губернюк, одним з ключових факторів, що впливають на процес демократизації українського соціуму, є, притаманний, як пострадянському суспільству в цілому, так і конкретним учасникам політичного процесу феномен, що отримав визначення «політичний інфантилізм», який ґрунтується на домінуванні колективістсько-патерналістської ментальності. «Політичний інфантилізм являє собою наслідок деформованої політичної соціалізації при якому окремі суб'єкт

(індивід, колективний суб'єкт, лідер, влада) являє нездатність виконувати функції, покладені на нього суспільством і політичною системою». Тут вона посиляється на О. В. Степанишенку, думку якого поділяє [4,62].

Отже, ми маємо вже й в українському суспільствознавстві визначення «інфантилізму» як масового явища існуючого далеко за межами психології та деліктної поведінки підлітків. Взагалі, на Заході давно розглядається синдром «Пітера Пена», як небажання поривати з дитинством. А опитування дорослих показують, що наприклад, у Великобританії багато жінок відчують свою дорослість лише у 32 літньому віці, а чоловіки аж на 43 року життя. «Чоловіча інфантильність часто зберігається до 40років і навіть пізніше і середній вік дорослішання чоловіків складає 43 роки. В протилежність цьому жінки, як з'ясувалось, дорослішають в 32. Саме в цьому віці у багатьох вже з'являються діти, отже дамам доводиться піклуватися не лише про великодорослих хлопчиків (своїх чоловіків) але й про дійсних діточок» [5].

За С. С. Степановим: «до контингенту релігійних та окултних сект і тренінгових груп належать одні й ті самі люди, більшість з яких можна зустріти й по тій чи іншій адресі, поки не знайдуть собі визначене місце, відповідно своїм індивідуальним нахилам. Головна психологічна характеристика цієї публіки - особистісний інфантилізм, соціальна неприспосованість, відсутність сталої системи життєвих цінностей. По суті справи, ці люди незалежно від віку (хоча більшість достатньо молоді) перебувають у стані підліткової кризи, що затягнулося, чи якщо завгодно, кризи самовизначення» [6].

Звісно, негативне ставлення цього автора до «сект» не дозволяє йому розповсюджувати ці судження на так звані «традиційні релігії», хоча з історії нам відомо як негативно до більшості з них ставилися у соціумі за часів їх виникнення. А саме цікаве, з психологічної точки зору, це думка про те що не тільки в новітніх, а й в здавна діючих релігіях ми можемо побачити ту саму публіку. І молодь там ініціює аналогічні за суттю спроби довести свою виключність (здаємо лише прихильників Ентео у Російській православній церкві). За цією самою аналогією, можна схилитися до думки, що інфантилізм є явищем, притаманним сучасному релігійному життю взагалі, чи точніше сучасній релігійній публіці. Про це свідчить багато фактів, починаючи з угруповань за віком у багатьох сучасних деномінаціях, до залучення клоунів у відправлені культу.

Виникають й інші питання пов'язані з наслідками акселерації у біологічному та психологічному становленні сучасної людини та суспільства, що вона відтворює у самому тісному зв'язку з релігією, насамперед, зі стрімким поширенням релігії у нашому соціумі в останні десятиріччя, та зростанням релігійного фундаменталізму у світі в цілому з одного боку, а з іншого, значної кількості невірних та атеїстів. Може одна з причин, яка обумовлює вищезазнані явища і є неспроможність релігійних деномінацій подолати соціальний інфантилізм. Може, в умовах сучасної всебічної соціумній акселерації релігія, як соціальний інститут, відстає від прискореного зростання розвитку інших соціальних інституцій.

І на останок обговорення ролі медико-психологічної акселерації в суспільстві, його виявів у релігійному житті, можна додати зауваження про те, що це відбувається на тлі швидкого зростання людського віку у розвинутих країнах, в наслідок чого зростає кількість людей похилого віку. В усі часи саме у останній віковій категорії, релігійність була вищою. А це фактор, який може розглядатися як шлях до подальшого ширшого відтворення релігії.

Задля характеристики акселерації у релігійному житті світу в демографічній площині ми звертаємось до даних, що були отримані за Всемірною християнською енциклопедією та представленні на з'їзді лідерів світових і традиційних релігій в Астані на початку нашого століття.

Відповідно за цими даними на початку XX] століття кількість населення складала 6055049000 людей. Отже за XX ст.. кількість людей зросла майже в 4 рази, а за ближчі 50 років зросте ще на третину. Найбільшою, але не домінуючою релігією є християнство, (33 % загального населення). Далі: іслам -19 %; індуїзм -13, 4 %; китайська етнічна релігія - 6,4 %; буддисти - 5,9 %; етнічні релігії - 3,6 %; нові азіатські релігії- 1,7 %; сикхи - біля 0,3 %; юдеї- біля 0,2 %; бахаї- біля - 0,1

За межами усіх релігій визнають себе 12,7 % населення Землі. Приріст християн відбувається у два з половиною рази повільніше ніж зростання усього іншого (нехристиянського) населення. Серед усіх релігій кількість людей, що сповідають іслам, зростає скоріше за інші, Серед християнських деномінацій за кількістю вірних зростає більше інших католицька церква (1,3 % чи 13,5 млн. людей за рік). За темпами зростання - незалежні християнські церкви - 2,5 %, чи 9,5 млн. людей щорічно), та маргінальні християнські групи - 1,68 % чи 0,4 млн.) [7].

На ґрунті цієї ж Всесірної християнської енциклопедії, спираючись, в головному, на висновки її автора Девіда Барета та Всесірну християнську базу даних, та деякі інші джерела, І. Г. Каргіна характеризує декілька якісних перетворень у сучасному релігійному житті, що пов'язані з різними темпами акселерації в окремих деномінаціях. Так, підкреслюється, що у період між 1900 та 2000 роками сталися глобальні зміни в різних релігіях і долях різних вір глобального населення. Але найсерйозніші зміни пов'язані з християнством [8].

За Д. Баретом, вказує І. Г. Каргіна, можна виокремити три найбільші значущі тенденції: « По-перше - це деяка втрата християнства своєї «ринкової частки» в останнє десятиріччя ХХ ст., перш за все, за рахунок зростання впливу інших світових релігій - ісламу та індуїзму» [Там само].

Друга глобальна тенденція криється у виникненні спочатку 1980 років, головним чином, в країнах, що розвиваються, так званих «незалежних» (Independents) християнських церков. Третя глобальна тенденція є наслідком комплексу факторів, в основі яких - демографічні тенденції, міграційні процеси, і також створення масштабної християнської релігії «третього світу» І криється вона в тому, що центр християнської популяції поступово та неприступно рушає в південну півкулю, в той час як іслам посувається на північ [Там само].

За думкою Ф. Дженкінса, на якого посиляється І. Каргіна: «ми стоїмо на зворотному моменті, який є епохальним для сучасного християнського світу: конфлікти всередині християнства, що викликані протиріччями між просвітленим західним християнством та неосвіченим, жебрацьким південним християнством, залишить більш глибокий слід, ніж конфлікти між християнством та ісламом на сторіччя вперед» [Там само].

Як констатує І. Мигович, українські вчені (Л. Філіпович, П. Яроцький, та інші) погоджуються з тим, що кількість віруючих зростає швидшими темпами ніж населення землі, та вважають що на пострадянському просторі небувале піднесення переживають протестантські об'єднання [9].

Але і акселераційне зростання кількості віруючих в нашій країні (десь з 8-10 % до загальної кількості населення та 12.5 тис. релігійних організацій на початок незалежності країні, до 76 % віруючих та 37209 релігійних організацій на початок 2014 року) відбувається на тлі прискореного скорочення кількості громадян України як від природних та асоціальних факторів, так і міграції. Отже, можна констатувати наявність тенденції до припинення, стабілізації релігійної ескалації в

Україні принаймні за демографічними показниками. Але є. як вже констатувалось вище, існують ще й і економічні, політичні та інші важелі. Крім того, Україна зараз ще включена і в деякі світові процеси, які можуть прискорити будь який напрям в розвитку релігійного життя в країні.

Вважаємо за необхідне, додати до роздумів про вплив на сучасне релігійне життя демографічних, акселераційних процесів, думки щодо майбутнього релігійного ренесансу професора генетики Стива Джонса. Він дійшов висновку, що християнство процвітатиме, а скептицизм відмиратиме. І наводить аргументи такого типу: «Прискорення, зростання релігії відбувається там де є і більш прискорене зростання населення, особливо в бідних країнах, в той час як в скептично налаштованих до релігії в «європейських країнах тенденція репродукції населення залишається на більш низькому рівні». До того ж, зауважує Стив Джонс, релігійні люди мають більш дітей, особливо у тропіках та Африці, що може слугувати подальшою базою для відповідного більш високого процента віруючих у загальній популяції людей в майбутньому [10].

Однією з найцікавіших реакцій суспільної думки на акселераційні зміни в історії, техніці та суспільстві на тлі медико-психологічних та демографічних проявів акселерації - є, безумовно, трансгуманізм. «Транс» у цьому понятті вказує вихід за межі людини, яку ми визнаємо зараз.

Сам термін був запропонований засновником ЮНЕСКО Джуліаном Хакслі у 1957 році, як такий, що відповідає одвіку притаманному людині «бажанню отримати безмежну владу над світом і життям». Його зміст «це раціональний, заснований на усвідомленні досягнень та перспектив науки світогляд, який визнає можливість та бажаність фундаментальних змін в стані людини за допомогою передових технологій з метою ліквідації страждань, старіння, смерті та значного поліпшення фізичних розумових та психологічних можливостей людини [11].

Автор статті, що цитується (з дуже маленької кількості праць українською мовою, в порівнянні з російським трансгуманістичним рухом, не кажучи вже з англійськими засобами масової інформації та науковими працями, присвяченими трансгуманізму), викладає найбільш поширені відомості про цей світогляд [Там само]. А саме його історію (від Д. Холдейна, Р. Етінгера, Есфандіарі (Рпт-2030) до заснування у 1992 році Інституту Екстропії Максом Море і Томом Морроу. «Поняття екстропія» характеризує зростання і життєдіяльність системи. До основних ідей екстропіанства ...належать сім основних принципів: нескінченний прогрес, самоперетворення, практичний оптимізм, розумна технологія, відкрите суспільство,

самонаправлення і раціональне мислення» [Там само].

В 1998 році була заснована Всесвітня Трансгуманістична Асоціація, а в кінці 2003 року Російський трансгуманістичний рух. Вже на початку формування трансгуманізму повстало питання, чи не є він новою релігією. Не дивлячись на заперечення релігійної спрямованості свого руху багатьма прихильниками, це питання є досі дискусійним (в Інтернеті з'явився сайт, що збирає матеріали з приводу усіх аспектів трансгуманізму і релігії та розглядає перспективи від різноманіття релігійних традицій, феміністського, постколоніального аналізу, філософської критики постгуманістичного дискурсу [12].

З боку релігійних деномінацій можна зустріти критику майже усіх аспектів цього вчення. Найбільшу критику викликає бажання створити спочатку транслюдину, а потім постлюдину, використовуючи для цього новітні технології: клонування, кріоніку, генну інженерію та нанотехнології.

Українська дослідниця трансгуманізму І. Г. Батраченко виокремлює п'ять варіантів бачення ідеї постлюдини, які передбачають якісний стрибок у особистісному розвитку людини: 1) без принципової зміни її біологічної природи та технічної оснащеності (протонадлюдину); 2) у зміні технічної оснащеності людини, без принципових змін особистості та її біологічної основи (людина кіборг, постлюдина); 3) у біологічній еволюції людини, поза принциповими змінами технічної оснащеності та особистого розвитку (надлюдина, люден); 4) поєднання макроеволюційного переходу до нового більш досконалого біологічного виду й якісно нового рівня технічної оснащеності поза принциповими змінами особистого розвитку (пост надлюдина); 5) поєднання біологічного, технічного і особистісного подальшого розвитку людини (мегапостнадлюдина) [13].

За сучасних соціальних змін дійсно важко визначитись власно у якому суспільстві ми зараз перебуваємо. За роки незалежності нашої країни західні суспільствознавці формували назви для актуальних тенденцій соціального розвитку, наголошували на його постіндустріальний, інформаційний, постмодерністський та секулярний природі, створювали альтернативні моделі майбутнього суспільства: постісторичні, глобальне, технологічне, постгуманістичне та інші (Див. наприклад: [14]).

Але зараз на терені нашої країни відбуваються події за участю суспільства, люди у якому, принаймні еліта, за ментальністю знаходяться не вище того періоду розвою людства, коли велич держави набувалася за рахунок привласнення чужих територій. Ми зараз відчуваємо те, що ще на початку

нашої незалежності пророкував С. Хантінгтоном - «зіткнення цивілізацій» і те, що потерпають від дій терористів під іншими гаслами населення багатьох країн світу.

Тут треба додати ще одне зауваження щодо акселерації. На наш погляд, з одного боку вона дійсно відбувається настільки стрімко, що може вивести людство на такий рівень прогресу, що сучасні його проблеми воно зможе вирішити. Але й з такою швидкістю, а може ще й стрімкіше людство може дістатись рівня за межами виживання.

Але, як запитує А. Півненко: «десять мільярдів років неквапливої еволюції Всесвіту, мільйони років більш-менш спокійної соціальної еволюції і очікування чогось надзвичайного у найближчі два-три десятиріччя — чи не варте це нашої людської уваги, фундаментальних наукових досліджень?!.. Мова йде, про невідворотну, аксіоматичну закономірність реальності інерційного Всесвіту». У цій гучній промові йдеться про так звану сингулярність - момент в майбутньому, коли розвиток буде настільки стрімким, що графік прогресу стане вертикальним. Ця концепція як технічна «сингулярність» вперше була запропонована В. Вінджем» [15].

Відомий трансгуманіст Е. Курцвейл назвав навіть точну дату - 2045 рік, але А. П. Назаретян (автор монографії, присвяченої цій проблематиці вважає це дуже умовною датою. Однак він вказує, що «серія незалежних розрахунків (Г. Снукс, О. Панова) свідчить, що десь близько середини XXI ст.. справді має відбутися грандіозний фазовий перехід, за глобальним і, можливо, універсальним (метagalактичним) значенням порівнянний з виникненням життя» [16].

В рамках нашого дослідження було цікаво дізнатися його думку щодо впливу релігії на цей акселераційний процес. Відповідь його була дуже категоричною, однак, обгрунтованою. Наводимо її, розуміючи, що з приводу цієї проблеми можуть бути і інші аргументовані вислови: «Збереження планетарної цивілізації у XXI ст. вирішальним чином залежить від того, чи зможе розум подолати інерцію релігійно - ідеалістичного мислення, яке неодмінно поділяє людей на своїх і чужих («Хто не зі мною, той проте мене»). Донедавна релігії, ідеології та війни залишилися життєво необхідними елементами соціальної свідомості і буття. Вони впорядковували внутрішньовидову агресію, не давали їй набирати хаотичних форм («Війна всіх проти всіх»). Але коли перед цивілізацією постало завдання усунути насильство з соціального та політичного життя, попередні механізми культури виявилися контр продуктивними. У синергетиці це називається правилом

відстроченої дисфункції: негетропійні механізми, які забезпечували життєдіяльність на одній стадії системної еволюції, стають саморуйнівними на іншій. Розум, що мислить себе як російський, український, французький, китайський, єврейський, християнський, мусульманський, африканський, європейський і т. д., не здатний стати планетарним, і тим більш - космічним. І, за законом техно-гуманітарного балансу, розум, який не зміг стати космічним, у поєднанні з нанотехнологією, квантовими комп'ютерами та іншими проривами в прискореному технологічному розвитку, приречений на самознищення» [17].

Якщо наводити протилежні думки, щодо ролі релігійного сприйняття світу у суспільстві що зараз так стрімко рухається вперед, принаймні в технологічній сфері, то, десь на адекватному рівні на трансгуманістичне бачення майбутнього відповідають деякі сучасні теорії, яких може представити відомий філософ М. Епштейн. Так він наполягає що новий теологічний напрям : технотеїзм (technotheizm) це уявлення про те, що стрімкіший розвиток техніки та зростання влади людини над силами природи не спростовує, а підтверджує його створення вищим розумом. Оскільки людина завдяки завітним інформаційним та генетичним технологіям в змозі проектувати та створювати нову віртуальну і біологічну реальність, зростають шанси на те, що і реальність фізичного світу, яка навкруги нас, також є створеною надінженером чи надцивайзером [18].

В нього є і більш конкретні уявлення про подальшу долю сучасних релігійних організацій - уявлення про поступове зближення монотейстичних релігій та їх конвергенції у кінці часів, розвиток монотейзму (духовний, обрядовий, інтелектуальний) в напрямі до єдиного Бога, веде до зближення з іншими формами єдинобожжя. У такий спосіб монотейзм стає «теомонізмом» сходженням усіх форм єдинобожжя в єдності самого Бога» [Там само].

Отже, досліджуючи акселерацію як конвергентний процес, можна навіть на тих матеріалах, що наведені у статті дійти деяких висновків:

По-перше - це суто конвергентний процес сучасного релігійного життя, бо є таким, що притаманний багатьом релігіям, та в той чи інший спосіб торкається їх усіх;

По-друге - процес акселерації пов'язаний з іншими конвергентними процесами, які в свою чергу мають глобальний вимір;

По-третє — він (процес акселерації) має різні прояви у релігійному житті:

- 1) як загальний фактор розвитку людства;
- 2) як стрімке зростання людської популяції
- 3) як фактор стрімких змін в соціальній психології (тут інфантілізм)
- 4) як прискорене зростання кількості віруючих (будь-то абсолютний, чи відносний у різних релігійних традиціях та країнах);
- 5) як стрімке зростання новітніх релігій, їх вихід на світовий рівень;
- 6) стрімке зростання християнських и синкретичних церков в Африці;
- 7) стрімке поширення фундаменталізму в православних та мусульманських країнах;
- 8) численне навернення до релігії в постсоціалістичних країнах;
- 9) неймовірне швидке зростання кількості людей, що не ототожнюють себе з жодною релігійною організацією;
- 10) відносне різке зменшення кількості вірних автохтонних культів і таке інше.

По-четверте цей процес можна визначити як амбівалентний, принаймні зараз в суспільній думці щодо його ходи та наслідків існують антиномічні аргументи.

Література.

1. Мартинюк Е. Конвергентні процеси у релігійному житті другої половини ХХ століття//Наука і релігія: Проблеми діалогу. /Одеськ. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова: Наук. – дослідн. центр «Компаративістські дослідження релігій». Ред. кол.: Е.І. Мартинюк (гол. ред), О. А. Івакін, В. А. Кравченко, та ін.; – Одеса: АО «БАХВА», 2002. – 120С.
2. Мартинюк Э. И., Никитченко Е. Э. Конвергентные процессы в современной религиозной жизни/Режим доступу: <http://www.religiopolis.org/documents/3279-ci-martynjuk-ee-nikitchenko-konvergentnyie-protsessy-v-sovremennoj-religioznoj-zhizni.html>
3. Короткова О. М. Аналіз дефініції «інфантілізм» у соціально-педагогічній та психологічній науках/О. М. Короткова/Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2012 рік / [За ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Беха, Г. П. Пуєтовіта, О. В. Мельника ; літ. ред. І. П. Білоцерківсь]. – Івано-Франківськ: НАІР, 2013. – Вип. 3. – 467 с.
4. Губернюк М. Молодь як елемент соціальної структури: проблема інфантілізму/Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2013/molod-yak-element-sotsialnoi-struktury-problema-infantylizmu/>
5. Мужчини стаються дорослими в 43 роки /Режим доступу: <http://medinfo.ua/news/00014e19108d51b9aa33821f05595fd2/displayarticle>
6. Степанов С. С. Личностный рост: издержки акселерации/Мифы и тупики попсихологии / С. С. Степанов. – Дубна: Феникс+, 2006. – 232 с. /Режим доступу: <http://chugreev.ru/stepanov/myth.html>

7. Динамика численности религий в мире/Режим доступу: <http://www.religions-congress.org/content/view/130/35/lang.russian/>
8. Каргина И. Г. «Следующее христианство»: качественные преобразования постмодернистского пейзажа/Режим доступу: http://www.perspektivy.info/misl/cenn/sledujushheje_khristianstvo_kachestvennyje_preobrazovaniya_postmodernistskogo_pejzazha_2014-03-06.htm
9. Мигович І. Релігійність в Україні та світі: соціологічний вимір, спроба прогнозу/Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1856/>
10. Knapton S. Christianity will rise as sceptics die out, geneticist claims/Режим доступу: <http://www.telegraph.co.uk/culture/hay-festival/10856665/Christianity-will-rise-as-sceptics-die-out-geneticist-claims.html>
11. Лядський І. К. Трансгуманізм, як актуальний напрям сучасного світогляду/Режим доступу: <http://transhumanism-russia.ru/content/view/665/110/>
12. Transhumanism and Religion Group/Режим доступу: <https://papers.aarweb.org/content/transhumanism-and-religion-group>
13. Батраченко І. Г., Мозгова Т. Ю. Трансформація у постлюдину як потенційний вектор розвитку елітарноорієнтованих життєвих домагань сучасної молоді/І. Г. Батраченко, Т. Ю. Мозгова /Гуманізм. Трансгуманізм. Постгуманізм»: Матеріали доповідей та виступів Міжнародної науково-теоретичної конференції 19-20 квітня 2013 року / редкол. проф. Лебідь Є. О., доц. Лебідь А. Є. – Суми: Вид-во СумДУ, 2013. – 97 с./ Режим доступу: <http://confifsk.sumdu.edu.ua/files/sbornik.pdf>
14. Гумєніков І. М. Актуальні тенденції альтернативних моделей майбутнього суспільства/І. М. Гумєніков/ Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, – 2004. – № 42/ Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_42/Gumennikov.htm
15. Півненко А. Виклики соціальної еволюції на зламі епох: якою має бути відповідь Homo sapiens на очікувану Сингулярність?/ Режим доступу: <http://samolit.com/books/4689/>
16. Назаретян А. П. Нелинейное будущее. Мегансторические, синергетические и культурно-психологические предпосылки глобального прогнозирования / Режим доступу: <http://www.socionauki.ru/news/151680/>
17. Овчаренко А. Алгоритми майбутнього/ А. Овчаренко//Дзеркало тижня. – № 12. – 29.03.13. – с.12
18. Эпштейн М. Религия после атеизма. Новые возможности теологии/М. Эпштейн/ М.: АСТ-Пресс Книга. – 2013. – 416с. /Режим доступу: <http://www.labirint.ru/books/398379/>